

УДК 342.9

ЦИМБАЛЮК О.В., студентка факультету соціології і права
Національного технічного університету України
“Київський політехнічний інститут”

ВИЗНАЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЇ ЯК ОБ’ЄКТА ПРАВА У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті розкриваються питання визначення змісту інформації як об’єкту права в законодавстві в цілях подальшого впорядкування відносин в інформаційній сфері України.*

***Ключові слова:** інформація, право, законодавство, інкорпорація, консолідація, кодифікація.*

***Аннотация.** В статье раскрываются вопросы определения содержания информации как объекта права в законодательстве в целях дальнейшего упорядочения отношений в информационной сфере Украины.*

***Ключевые слова:** информация, право, законодательство, инкорпорация, консолидация, кодификация.*

***Summary.** The questions of determination of maintenance of information as object of right in the legislation for further organization of relations in the informative sphere of Ukraine open up in the article.*

***Keywords:** information, right, legislation, incorporation, consolidation, codification.*

Постановка проблеми. Розв’язання проблеми визначення інформації як об’єкта права у законодавстві України на теоретичному рівні є потребою практики. Стосовно цього можна розглядати подібну за змістом мудрість, що існує у різних народів: визначившись у поняттях, людство вирішить половину своїх проблем. Саме тому у багатьох мовах велика увага надається тлумаченню, визначенням, дефініціям слів, категорій, термінів, їх нормативному закріпленню як основі тезауруса, що забезпечує комунікацію між людьми.

При становленні інформаційного права як комплексної галузі юридичної науки постала теоретично-практична проблема – визначення інформації як консолідованого за змістом поняття, адже воно, серед іншого, є основою предмета цього права. Універсальне у юридичній науці розуміння змісту інформації не тільки на рівні образу, а й у формулюванні відповідним чином повинно екстраполюватися і на практику сфери суспільних відносин як об’єкта права. Однозначне розуміння його дозволить уникати непорозуміння, казусів, вирішувати колізії, а отже – і зменшувати несвідомі правопорушення, вирішувати делікти, де інформація є предметом посягання чи вчинення них. Уніфікована юридично дефініція інформації має відповідним чином вкладатися в основу змісту її видів, різновидів, підвидів, груп, класів і т. д., зокрема у тих визначеннях де видові ознаки інформації починаються з таких конструкцій, як “...інформація...– це ... інформація...”. Наприклад: статистична інформація – документована інформація, призначена для подання кількісної оцінки масових явищ та процесів, що відбуваються в економічній, соціальній, культурній та інших сферах життя суспільства; масова інформація – інформація, що поширюється з метою її доведення до необмеженого кола осіб.

Дослідження наукових і навчальних джерел [1 – 12] свідчить, що для вирішення зазначеної теми окремими дослідниками пропонувалися різні, нерідко неоднозначні формулювання інформації як об’єкта правовідносин. Наукове різноманіття визначення

змісту інформації відповідно знайшло відображення і у нормативно-правових актах різних органів державної влади, у тому числі й у законах.

Проведена за допомогою засобів пошуку із застосуванням комп'ютерної системи інформаційно-аналітичного забезпечення “Законодавство” Верховної Ради України [13] наукова інкорпорація дозволила визначити різні формулювання інформації у законодавстві. Зазначене зумовлює актуальність для потреб практики інтересу дослідників щодо розробки універсального визначення інформації як об'єкта права, що може бути однозначно придатним (уніфікованим) у будь-яких правовідносинах. Окремі результати такого дослідження вже були висвітлені у попередніх авторських публікаціях [14, 15].

Метою статті є визначення інформації як об'єкта права у законодавстві України.

Виклад основних положень. Перша проблема, що визначилася у результаті дослідження, це проведення доктринальної інкорпорації дефініцій інформації, закріплених у відповідних законах України, з наступною їх науковою консолідацією. За основу інкорпорації було визначено такий критерій, як хронологія прийняття законодавства України, де інформація має загальне або галузеве визначення змісту. Такий підхід дозволив прослідкувати генезу розуміння інформації як поняття чи категорії права, а також прослідкувати зміни в доктринах її формалізації.

Інформація за змістом на рівні вітчизняного законодавства вперше була визначена у 1992 році в Законі України “Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності”. У статті 1 цього Закону було визначено формулювання інформації як засобу прояву недобросовісної (несумлінної) конкуренції в підприємницькій діяльності наступного змісту. *Інформація – це відомості в будь-якій формі та вигляді, на будь-яких носіях (у тому числі листування, книги, помітки, ілюстрації (карти, діаграми, органіграми, малюнки, схеми тощо), фотографії, голограми, кіно-, відеофільми, мікрофільми, звукові записи, бази даних комп'ютерних систем або повне чи часткове відтворення їх елементів), пояснення осіб та будь-які інші публічно оголошені чи документовані відомості* [16].

У цьому визначенні спостерігається консолідація слів змісту за критеріями розширеного тлумачення формулювання інформації. При цьому застосовуються терміни, що відображають її матеріалізацію у технологіях прояву (об'єктивізації). Такий метод консолідації є досить складним для відтворення відразу після його прочитання, а отже, може викликати неоднозначну правову рефлексію у різних суб'єктів суспільних відносин. Застосовуючи метод виключення вторинних критеріїв змісту, можна зазначити, що у такому формулюванні за сутністю інформація зводиться до будь-яких публічно оголошених чи документованих відомостей в будь-якій формі та вигляді, на будь-яких носіях.

Наступне законодавче формулювання інформації було зроблено у тому ж році, у Законі України “Про інформацію”. У статті 1 цього Закону інформація була прямо визначена як об'єкт правовідносин з підтвердженням цієї її сутності у статті 8 та ряду наступних статей за сферами діяльності. При цьому зміст поняття було визначено більш коротко. Загальне її формулювання можна викласти таким чином. *Інформація – документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються у суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі* [17].

У цьому формулюванні законодавець вже не застосовує для ілюстрації технології об'єктивізації інформації. Але її сутність розглядається лише одномірно – у часі: тільки відомості, що відбуваються. Інші виміри інформації як відомостей про те, що відбулося чи відбудеться залишені поза правовою сферою цього Закону.

У 1993 році був прийнятий Закон України “Про авторське право і суміжні права”. У цьому Законі було подано досить об’ємне визначення такого різновиду інформації, як інформація про управління правами. *Інформація про управління правами – інформація, в тому числі в електронній (цифровій) формі, що ідентифікує об’єкт авторського права і (або) суміжних прав і автора чи іншу особу, яка має на цей об’єкт авторське право і (або) суміжні права, або інформація про умови використання об’єкта авторського права і (або) суміжних прав, або будь-які цифри чи коди, у яких представлена така інформація, коли будь-який із цих елементів інформації прикладений до примірника об’єкта авторського права і (або) суміжних прав або вміщений у нього чи з’являється у зв’язку з його повідомленням до загального відома [18].*

Роблячи галузеве визначення різновиду інформації, розробники законопроекту ототожили його сутність із ширшим за змістом терміном – “інформація”. Це галузеве визначення можна інтерпретувати із застосуванням понятійного апарату теорії систем у більш загальному формулюванні щодо сфери інформаційних правовідносин у цілому наступним чином. Інформація – це дані, що відображені у будь-якій формі, у тому числі в електронних сигналах, або знаки, що дозволяють ідентифікувати об’єкт суб’єктом, або знання про умови існування об’єкта, або цифрові чи іншої форми коди, що визначають образ (риси, ознаки) відомостей, коли будь-що із зазначеного як елементи є прикладенням до примірника об’єкта або вміщене у нього чи з’являється у зв’язку з його повідомленням до загального відома.

У такому складному формулюванні спостерігається суттєва відмінність дефініції інформації від тієї, що була зроблена у Законі України “Про інформацію”. Також спостерігається “тонка гра” словами, близькими за семантичним значенням, що у компіляції утворюють новий системний сутнісний зміст. Цей зміст, з точки зору юридичної когнітології, викликає відповідну типову (однозначну) суспільну рефлексію, адекватність розуміння, що зумовлена застосуванням широкого вжитку тезаурусом природної мови. Тобто відомості, повідомлення, коди, сигнали є даними. Але вони набувають статусу інформації за певних ознак, що визначаються суб’єктивно (суб’єктом) у суспільних відносинах. З цього випливає логічне міркування, що не всі дані (хоча вони існують об’єктивно) для певного суб’єкта чи групи суб’єктів є інформацією.

У зв’язку з цим стають зрозумілими у соціальних системах положення теорії інформації для технічних систем, коли дані поділяються на інформацію і шум. При цьому в комунікації (спілкуванні) шум може суб’єктивно сприйматися за зворотністю зв’язку по-різному. З точки зору класичної теорії інформації шум може розглядатися як перешкода для сприйняття інформації. Проте у діалектичній єдності дані у змісті шуму та інформації пов’язані між собою невизначеністю сприйняття певними особами. Для з’ясування цього взаємозв’язку пропонується розглянути декілька прикладів щодо шуму в аудиторії, де викладач проводить заняття зі студентами. Цей факт може бути інтерпретований за різними додатковими критеріями залежно від аспекту аналізу ситуації. Ситуація 1: студенти створюють шум в аудиторії – це свідчить, що тема запропонована до вивчення, є нецікавою для студентів (вони її не сприймають і тому не слухають викладача, при цьому відволікаються іншими розмовами). Ситуація 2: тема, що викладається цікава студентам, проте викладач нецікаво її викладає, що викликає нерозуміння її у студентів, а отже – вони не мають до такого викладення інтересу, і шум є результатом прояву невдоволення студентів викладачем. Ситуація 3: тема дуже цікава для студентів, і викладач її подає цікаво, але при цьому виникла відповідна реакція, що знаходить прояв у дискусії між студентами щодо теми між собою. Ситуація 4: загальна

оцінка здібностей викладача і він втратив контроль над аудиторією студентів. Таким чином, узагальнюючи аналіз цього етапу дослідження, обґрунтовувалася позиція щодо діалектичної єдності у терміні “дані” як загальної категорії двох видів її сутностей “інформації” та “шуму”.

У 1994 році був прийнятий Закон України “Про захист інформації в автоматизованих системах”. У статті 1 цього закону такий вид інформації, як інформація в автоматизованих системах визначено так. *Інформація в автоматизованих системах* – це сукупність усіх даних і програм, які використовуються в автоматизованих системах незалежно від засобу їх фізичного та логічного представлення [19].

Трансформуючи це визначення до загального змісту інформації, з точки зору сучасного розуміння теорії соціальних систем його пропонується викласти в інтерпретації, що інформація – це множина даних, що застосовуються незалежно від засобу їх фізичного та логічного представлення у соціальних системах.

Далі пропонується для розгляду визначення інформації, що було зроблено у 2001 році в Законі України “Про захист економічної конкуренції”. *Інформація – відомості в будь-якій формі й вигляді, збережені на будь-яких носіях (у тому числі листування, книги, помітки, ілюстрації (карти, діаграми, органіграми, малюнки, схеми тощо), фотографії, голограми, кіно-, відео-, мікрофільми, звукові записи, бази даних комп’ютерних систем або повне чи часткове відтворення їх елементів), пояснення осіб та будь-які інші публічно оголошені чи документовані відомості* [20]. У цьому формулюванні законодавець знову повернувся до визначення, подібного до того, що було у Законі України “Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності”, але з певною інтерпретацією.

Застосовуючи методи формальної логіки, а також враховуючи, що Закон України “Про захист економічної конкуренції” був прийнятий вже після прийняття Закону України “Про інформацію”, очікувалося, що визначення інформації повинно було б бути ідентичним чи хоча б приближеним за змістом у цих законах. Така логіка впливає і з інших правових аргументів. У Законі України “Про інформацію” було визначено його статус як основ (у преамбулі) з підтвердженням цього статусу в статті 3. Відповідно до змісту цієї статті дія Закону поширюється на інформаційні відносини, що виникають у всіх сферах життя і діяльності суспільства і держави при одержанні, використанні, поширенні та зберіганні інформації. Тобто законодавець мав би здійснити консолідацію розуміння змісту понять інформації у цих законах, а також прямо визначити їх зв’язок, зазначивши, що Закон України “Про інформацію” є складовою системи законодавства про захист економічної конкуренції. Проте цього не було зроблено. Це можна пояснити і тим, що сфери чинності законів не були консолідовані між собою попередньо на науковому рівні.

Наступне законодавче визначення інформації було зроблено у Цивільному кодексі України від 16.01.03 р. У статті 200 ЦКУ *інформація* була визначена як *документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що мали або мають місце у суспільстві, державі та навколишньому середовищі* [21]. Відтворюючи в основі формулювання зміст інформації, що був зроблений у Законі України “Про інформацію” (1992 р.) законодавець розширив часові межі її правової об’єктивізації: минулий і теперішній час, але залишає поза правовою сферою майбутній час. У цьому випадку така логіка двомірного мислення розробників законопроекту зрозуміла: не може бути відомим те, що ще не відбулося. Але ця логіка не вкладається у тримірне розуміння інформації, зокрема того, що може настати у майбутньому. Тим самим порушується

зв'язок прогностичної, передбачувальної сутності інформації як у науковому, так і у евристичному її прояві за змістом.

У 2003 році в Законі України “Про телекомунікації” інформація визначається стиснено за змістом так. *Інформація – відомості, подані у вигляді сигналів, знаків, звуків, рухомих або нерухомих зображень чи в інший спосіб* [22].

Аналіз змісту цього формулювання свідчить, що у ньому не враховані не тільки зазначені вище положення Закону України “Про інформацію”, й те, що сигнали, знаки, звуки, рухомі або нерухомі зображення чи інше є тільки способами об'єктивізації відомостей як інформації. Подібно до законодавчих актів, що розглядалися, інформація ототожнюється з відомостями, а сигнали, знаки, звуки, рухомі або нерухомі зображення чи інші способи об'єктивізації є їх виглядом (проявом). Також слід зазначити, що цьому Закону був наданий статус основ (у преамбулі зазначено, що цей Закон встановлює правову основу діяльності у сфері телекомунікацій). Проте прямо не було визначено його інкорпорації та консолідації з іншим законодавчим актом, що також мав статус основ – Законом України “Про інформацію”.

Як похідна проблема правознавства в цілому, що пов'язана із темою правового аналізу, заявленою у назві цієї статті, та науки інформаційного права, зокрема, потребує галузевого дослідження положення статті 1 Закону України “Про телекомунікації”. У цій статті є визначення інформації, де за змістом вона ототожнюється з даними у такому формулюванні: *дані – інформація у формі, придатній для автоматизованої обробки її засобами обчислювальної техніки*.

У ширшому розумінні це можна інтерпретувати наступним чином: дані – інформація у формі придатній для обробки її технічними та технологічними засобами. З цього випливає, що не є даними інформація у формі, не придатній для обробки її технічними та технологічними засобами. Виникає питання: чи можуть бути даними інформація, що обробляється людиною у її мозку, без застосування технічних засобів?

У 2011 році в новій редакції Закону України “Про інформацію” зроблено нове формулювання його предмета, що відповідно, було прямо консолідовано законодавцем з частиною 1 статті 200 Цивільного кодексу України. *Інформація – є будь-які відомості та/або дані, що можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді* [23].

Звертає увагу те, що розробниками законопроекту у сутність інформації поряд з відомостями було введено термін “дані”. Виникає питання: а чи не є відомості даними? Також виникає питання: а чи не є електронний вигляд даних матеріальним носієм? Також недоцільним можна вважати об'єднання у Законі, в статті 4, суб'єктів і об'єктів. Доцільніше було б розділити їх у двох статтях. При цьому визначення інформації подавати не у статті 1 (“Визначення термінів”), а в окремій статті “Об'єкти інформаційних відносин”. До цього слід зазначити, що за сутністю документ і захист інформації можна розглядати також як об'єкти правовідносин.

У 2011 році прийнята нова редакція Повітряного кодексу України. У ньому подано визначення такого галузевого виду інформації як інформація про безпеку польотів. *Інформація про безпеку польотів – це інформація, що міститься у системах збору та обробки даних про безпеку польотів, створених виключно з метою підвищення рівня безпеки польотів, та підлягає захисту* [24].

У цьому формулюванні звертає увагу те, що до інформації належить лише те, що міститься у системі збору та обробки даних. При цьому такі системи створюються виключно з певною метою – підвищення рівня безпеки у певній галузі суспільних відносин. Інтерпретуючи це галузеве визначення до формулювання загального змісту

інформації, можна дати таку дефініцію: інформація – це дані, що містяться у системах їх збору й обробки, створених виключно з метою підвищення рівня безпеки життєдіяльності особи, суспільства, держави у певній галузі суспільних відносин та підлягають охороні і захисту. У такому формулюванні спостерігається сутнісна відмінність інформації від даних. Тобто дані стають інформацією тільки за певних обставин їх структуризації у системах за потребою чи інтересом. При цьому за правовим полем залишаються дані, що входять до систем їх передавання та зберігання.

Висновки.

1. Визначальною системною рисою сучасного вітчизняного законодавства можна вважати введення з рівня приватного права на рівень публічного права інформації як спеціального об'єкта права: у Конституції України [25]; в адміністративно-правових відносинах – через Закон України “Про інформацію”; у кримінально-правових відносинах – Кримінальним кодексом України [26]; у цивільних правовідносинах – Цивільним кодексом України, а також як об'єкта правовідносин у іншому кодифікованому законодавстві.

2. У нашій країні термін “інформація” на законодавчому рівні існує як спеціальний об'єкт галузевих правовідносин, але у різному змісті та сутності. Це не дозволяє легально консолідувати законодавство у загальну єдину правову систему.

3. Вивчення наукових, навчальних та практичних джерел свідчить, що окремі автори по-різному підходять до формулювань термінів “інформація”, “відомості”, “дані” у їх взаємозв'язках за сутністю. Ці терміни або ототожнюються за змістом, або відрізняються за технологічними чи іншими ознаками.

4. У визначенні інформації нерідко застосовується тавтологія: інформація – це відомості, відомості – це інформація; дані – це інформація, інформація – це дані; відомості – це дані, дані – це відомості і т. п. Такий підхід не тільки не сприяє підвищенню правової культури, у тому числі культури правотворення, а створює загальні умови правового хаосу, що можна розглядати як загрози безпеці суспільного життя.

Щодо пропозицій. Здійснення подальших досліджень та визначення універсальної дефініції поняття “інформація” як об'єкта права на науковому рівні слід активізувати. Це дозволить уніфікувати її розуміння на практиці з урахуванням специфіки за галузями, сферами, сегментами тощо у правовідносинах. Вирішення цієї проблеми законодавчо має знайти вирішення у кодифікованому акті України щодо подальшого упорядкування відносин в інформаційній сфері.

Використана література

1. Інформаційна безпека : проблеми боротьби зі злочинами у сфері використання комп'ютерних технологій : монографія ; за заг. ред. Р.А. Калюжного. – Запоріжжя : “Просвіта”. 2001. – 252 с.

2. Інформатизація соціального управління: теорія і практика (організаційно-правовий аспект) : посібник. – Донецьк : Донецький інститут внутрішніх справ. 2001. – 190 с.

3. Інформатизація, право, управління (організаційно-правові питання) : монографія ; за заг. ред. М.Я. Швеця, О.Д. Крупчана. – К. : НДЦПІ АПрНУ, 2002. – 191 с.

4. Інформаційне забезпечення управлінської діяльності в умовах інформатизації: організаційно-правові питання теорії і практики : монографія / [Р.А. Калюжний, В.О. Шамрай, В.Д. Гавловський, М.В. Гуцалюк, В.С. Цимбалюк, М.Я. Швець, Ю.В. Яцишин, А.С. Ластовецький] ; за ред. Р.А. Калюжного та В.О. Шамрая. – К. : АДПС України, 2002. – 296 с.

5. В.С. Цимбалюк. Вступ до інформаційної культури та інформаційного права : монографія / [В.М. Брижко, В.Д. Гавловський, Р.А. Калюжний, В.М. Попович, В.С. Цимбалюк, М.Я. Швець, О.І. Яременко] ; за ред. М. Швеця, Р. Калюжного. – Ужгород: “ІВА”, 2003. – 240 с.

6. Цимбалюк В.С. Основи інформаційного права України : навч. посіб. / [В.С. Цимбалюк та ін.]; за ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калюжного та П.В. Мельника. – К. : Знання, 2009. – 414 с.
7. В. Брижко. Інформаційне право та правова інформатика у сфері захисту персональних даних : монографія / [В. Брижко, В. Цимбалюк та ін.] ; за ред. М. Швеця. – К. : ТОВ “ПанТот”, 2005. – 334 с.
8. В. Брижко. Е-майбутнє та інформаційне право / [В. Брижко, В. Цимбалюк, Ю. Базанов та ін.] ; за ред. М. Швеця. – К. : ТОВ “ПанТот”, 2006. – 234 с.
9. Цимбалюк В.С. Інформаційна культура : навч. посіб. / [В.С. Цимбалюк та ін.]. – Ірпінь: НУДПС України, 2007. – 254 с.
10. В. Брижко. Е-боротьба в інформаційних війнах та інформаційне право / [В. Брижко, В. Цимбалюк та ін.]; за ред. М. Швеця. – К. : ТОВ “ПанТот”. 2007. – 234 с.
11. Брижко В.М. Методологічні та правові засади упорядкування інформаційних відносин : монографія / В.М. Брижко. – К. : ТОВ “ПанТот”, 2009. – 324 с.
12. Цимбалюк В.С. Інформаційне право : концептуальні положення до кодифікації інформаційного законодавства : монографія / В.С. Цимбалюк. – К. : “Освіта України”, 2011. – 426 с.
13. Комп’ютерна система інформаційно-аналітичного забезпечення “Законодавство” Верховної Ради України. – Режим доступу : [//www.rada.gov.ua/zakon](http://www.rada.gov.ua/zakon)
14. Цимбалюк О.В. Інформація як об’єкт права в інформаційному суспільстві : *матеріали міжнародної конференції [“Інформаційні технології в глобальному управлінні”]*, (Київ, 29 жовтня 2011 р.). – К. : ФОП Ліпкан О.С., 2011. – С. 43 – 46.
15. Цимбалюк О.В. Інформація як об’єкт у правовому регулюванні при формуванні та функціонуванні інформаційного суспільства в Україні : *матеріали “круглого столу” [“Інформаційне суспільство: право – інновації – бізнес”]*, (м. Київ, КРЦ НАПрН України, 25.02.11 р.). – К. : “Академпрес”. – 2011, – № 1-2(5-6). – С. 37 – 39. – (Інформація та безпека : спеціальний випуск).
16. Про обмеження монополізму та недопущення недобросовісної конкуренції у підприємницькій діяльності : Закон України від 18.02.92 р. № 2132-ХІІ (втратив чинність). – Режим доступу : [//www.rada.gov.ua/zakon](http://www.rada.gov.ua/zakon)
17. Про інформацію : Закон України від 02.10.92 р. № 2657-ХІІ. – Режим доступу : [//www.rada.gov.ua/zakon](http://www.rada.gov.ua/zakon)
18. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.93 р. №3792-ХІІ. – Режим доступу : [//www.rada.gov.ua/zakon](http://www.rada.gov.ua/zakon)
19. Про захист інформації в автоматизованих системах : Закон України від 05.07.94 р. № 80/94-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1994. – № 31. – Ст. 286 (втратив чинність). Нова редакція : Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах : Закон України № 2594-IV від 31.05.05 р. // ВВР. – 2005. – № 26. – Ст. 347.
20. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.01 р. № 2210-III. – Режим доступу : [//www.rada.gov.ua/zakon](http://www.rada.gov.ua/zakon)
21. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.03 р. – К. : Видавництво “Право”, 2003. – 384 с.
22. Про телекомунікації : Закон України від 18.11.03 р. № 1280-IV. – Режим доступу : [//www.rada.gov.ua/zakon](http://www.rada.gov.ua/zakon).
23. Про інформацію : Закон України від 13.01.11 р. № 2938-VI. – Режим доступу : [//www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
24. Повітряний кодекс України : Закон України від 19.05.11 р. № 3393-VI. – Режим доступу : [//www.rada.gov.ua](http://www.rada.gov.ua)
25. Конституція України. – К. : Парламентське вид-во, 2010. – 38 с.
26. Кримінальний кодекс України. – К. : Парламентське вид-во, 2010. – 134 с.